

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 29·35·69, 628·37·04
ZESPÓŁ REALIZACJI
BADAŃ 21·07·57, 628·90·17

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24
00·503 W A R S Z A W A
TELEFAX: 29·40·89

BS/362/69/92

**BEZROBOCIE
I SPOSOBY RADZENIA SOBIE
Z JEGO KONSEKWENCJAMI**

Komunikat z badań

Warszawa, sierpień 1992 r.

UWAGA: Przedruk materiałów CBOS w całości lub w części oraz wykorzystanie danych empirycznych jest dozwolone wyłącznie z podaniem źródła.

Procesom przekształceń w Polsce towarzyszy bezrobocie. Jest to zjawisko nowe, nieznanne z doświadczenia powojennym generacjom. Jego oceny są jeszcze niewykrystalizowane. Nie wykształciły się także postawy i zachowania adekwatne do zmian, jakie przynosi lub może przynieść bezrobocie. Tworzy to swoiste bariery w przystosowaniu do zmieniającej się sytuacji, a przede wszystkim w dążeniu do jej przezwyciężenia. Zagadnienia te były jednym z tematów marcowego sondażu CBOS - "Ekonomiczny wymiar życia codziennego"¹.

Kim są? - charakterystyka społeczno-demograficzna bezrobotnych respondentów

Istotnym elementem dla bliższego rozpoznania zjawiska bezrobocia i jego skutków dla gospodarstw domowych jest próba odpowiedzi na pytanie, kim są bezrobotni respondenci. Grupa ta stanowi 7,6% ogółu badanych, a w stosunku do respondentów pracujących - 16,2%.

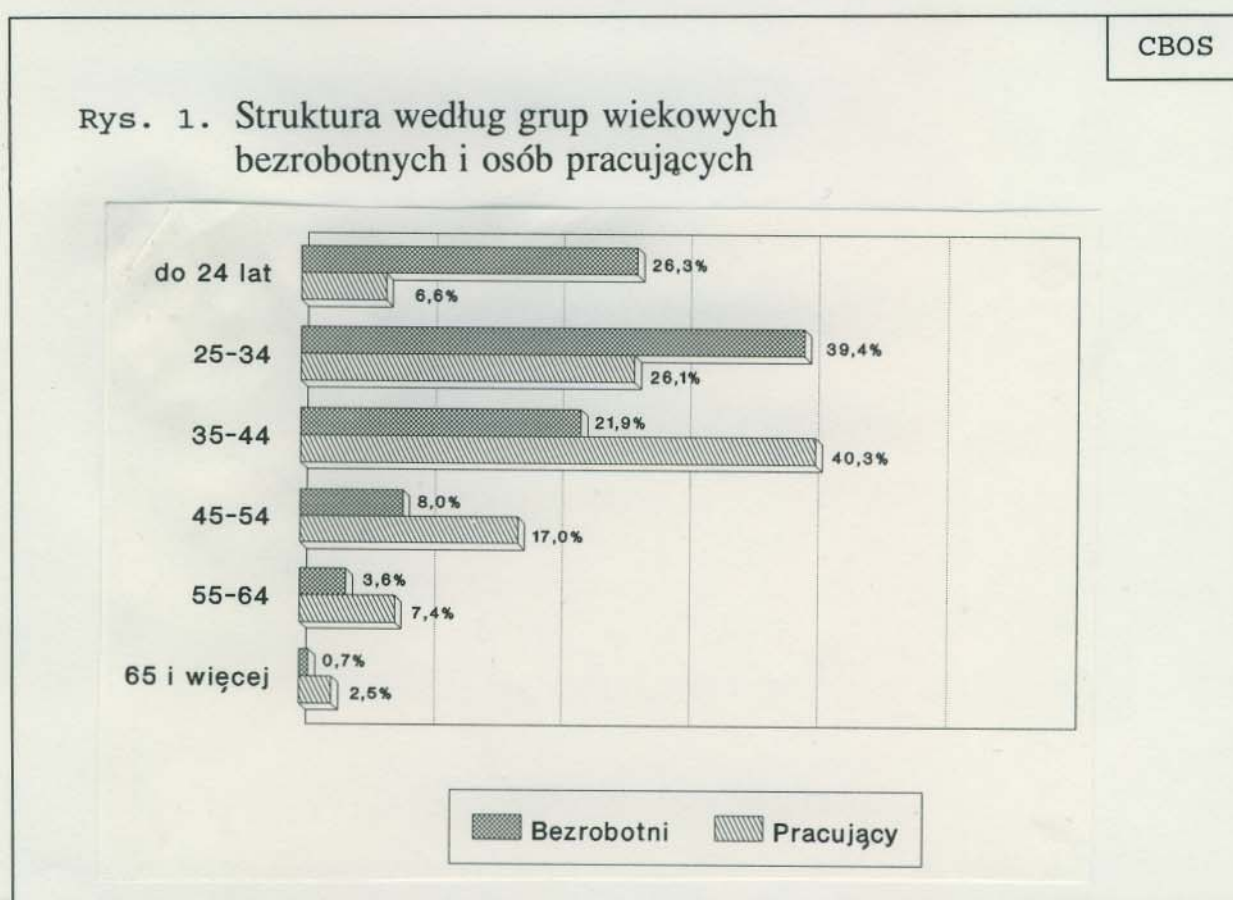
Wśród badanych osób bezrobotnych przeważają mężczyźni (56,5% wobec 43,5% kobiet). Jest to wynik odmienny od danych zarejestrowanych w biurach pracy w skali kraju. Według informacji Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej na dzień 30 czerwca 1992 r. mężczyźni stanowili 46,8%, a kobiety 53,2% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych. Należy przy tym zaznaczyć, że wyniki dotyczące respondentów czynnych zawodowo (mężczyźni - 53,3% ogółu pracujących, kobiety - 46,7%) są w wysokim stopniu zbliżone do oficjalnie odnotowanych.

---

¹ Badanie przeprowadzono w dniach 23 marca - 8 kwietnia 1992 r. na 1823-osobowej ogólnopolskiej próbie losowej dorosłej ludności.

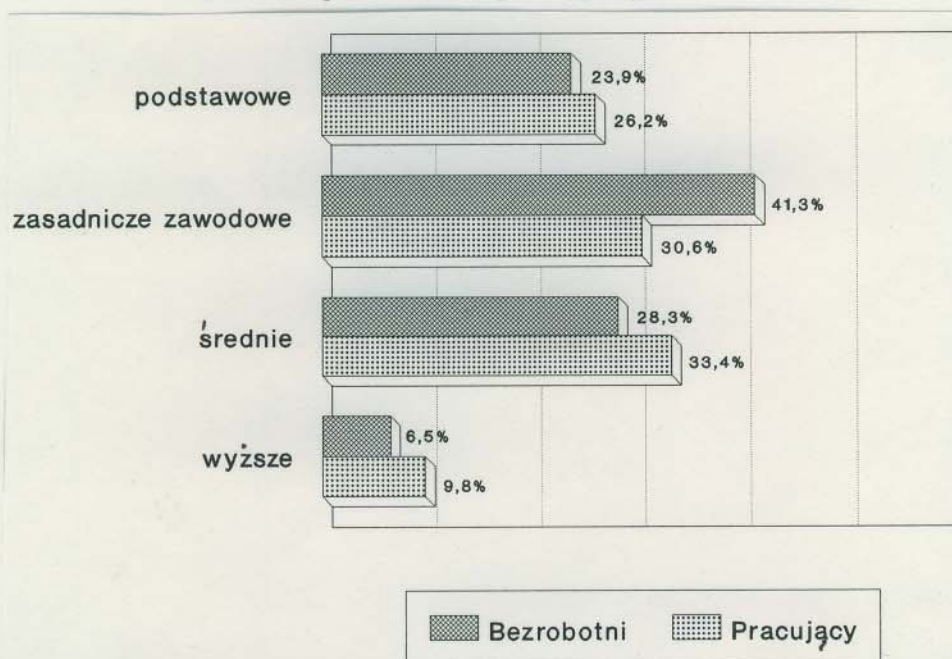

Potwierdza się natomiast zjawisko występujące w skali ogólnokrajowej, zarejestrowane przez statystyki, że bezrobocie częściej dotyka osoby młode. Spośród bezrobotnych respondentów blisko 2/3 nie przekroczyło 34 roku życia, a grupa osób młodych wśród niepracujących jest liczniejsza niż wśród pracujących (rys. 1).

Struktura ze względu na wykształcenie grupy osób bezrobotnych jest zbliżona do struktury osób pracujących (rys. 2).

Rys. 2. Struktura według wykształcenia bezrobotnych i osób pracujących

Najliczniejszą grupę bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (jest ich o 10% więcej niż wśród pracujących) i średnim. Podobny rozkład występuje wśród bezrobotnych w skali ogólnokrajowej. Nie potwierdzają się natomiast dane dotyczące osób niepracujących z wyższym wykształceniem - ich liczba wśród badanych jest wyższa niż wykazują statystyki.

Bezrobotni częściej są mieszkańcami miast różnej wielkości niż wsi (odpowiednio 52,9% i 47,1%). W miastach do 20 tys. ludności zamieszkuje 14,5% respondentów tej grupy, od 21 tys. do 100 tys. - 15,2%, od 100 do 500 tys. - 10,2%, a w miastach największych, ponad 500 tys. ludności - 13%.

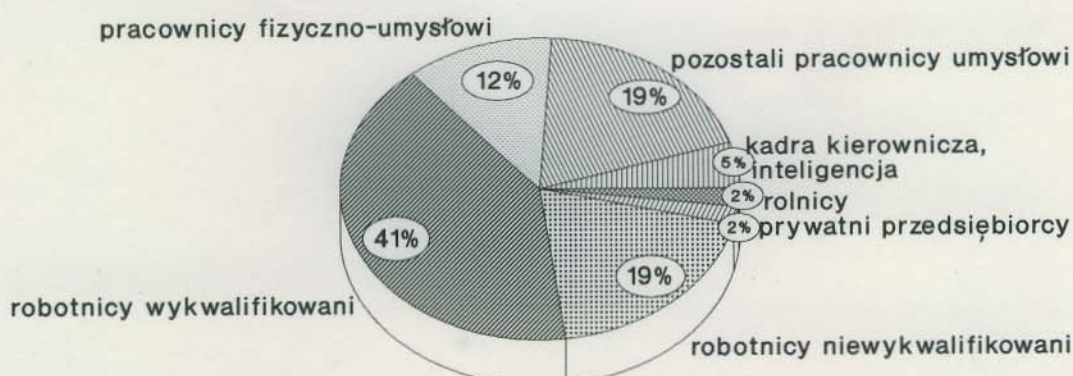

Większość bezrobotnych (81,6%) to osoby, które wcześniej pracowały. Ostatnim miejscem pracy 63,7% obecnie bezrobotnych było przedsiębiorstwo państwowe (państwowy zakład pracy). Pracownikami spółdzielczego zakładu było 16,7%, firm prywatnych - 14,7%, a 2% zatrudnionych było w spółkach akcyjnych. Niewielki odsetek badanych bezrobotnych (2,9%) pracował we własnym lub rodzinnym gospodarstwie rolnym.

Ostatnie miejsce pracy bezrobotnych to na ogół zakłady małe i średniej wielkości. Grupy byłych pracowników zakładów zatrudniających 11-50 pracowników, 51-100 i 101-500 osób wynoszą po 22%. Zakłady liczące powyżej 500 pracowników były ostatnim miejscem zatrudnienia 15% badanych bezrobotnych. Byli oni przede wszystkim pracownikami najemnymi (89,2%). Niemniej jednak zdarzały się przypadki, że bezrobotnymi stawały się osoby będące poprzednio właścicielami lub współwłaścicielami zakładów pracy. Ogólnie ujmując, bezrobocie objęło przede wszystkim pracowników najemnych przedsiębiorstw uspołecznionych, co wynikało z charakteru zatrudnienia związanego z zasadami poprzedniego systemu społeczno-gospodarczego. Główne przyczyny bezrobocia wśród pracowników tych przedsiębiorstw to wprowadzenie mechanizmów rynkowych, przekształcenia własnościowe, a także - sytuacja gospodarcza kraju. Na recesyjny charakter bezrobocia wskazują też przypadki pozostawania bez pracy właścicieli i współwłaścicieli firm prywatnych.

Charakter i miejsce pracy obecnie bezrobotnych (rys. 3) pozostaje w związku z przedstawionym wcześniej poziomem ich wykształcenia.

Rys. 3. Struktura według grup społeczno-zawodowych bezrobotnych (na podstawie ostatniego miejsca pracy)

Wskazuje to na zakres społecznych i ekonomicznych potencjalnych skutków niewykorzystania wykwalifikowanych zasobów pracy.

Jak żyją? - sytuacja materialna osób bezrobotnych

Zasilek, z którego korzysta 85,5% bezrobotnych respondentów tylko częściowo rekompensuje utracone zarobki. Utrata dochodu z pracy powoduje obniżenie poziomu życia rodziny. Gospodarstwa domowe niepracujących są najczęściej czteroosobowe. W porównaniu z pracującymi są to też rzadziej osoby samotne (tab. 1).

Tabela 1

w procentach

Liczba osób w gospodarstwie domowym	Bezrobotni	Pracujący
1 osoba	3,6	6,3
2 osoby	12,3	13,2
3 osoby	21,7	23,8
4 osoby	35,5	30,1
5 i więcej osób	26,8	26,6

Obciążenia rodzinne respondentów obrazują dane dotyczące liczby dzieci pozostających na ich utrzymaniu (tab. 2).

Tabela 2

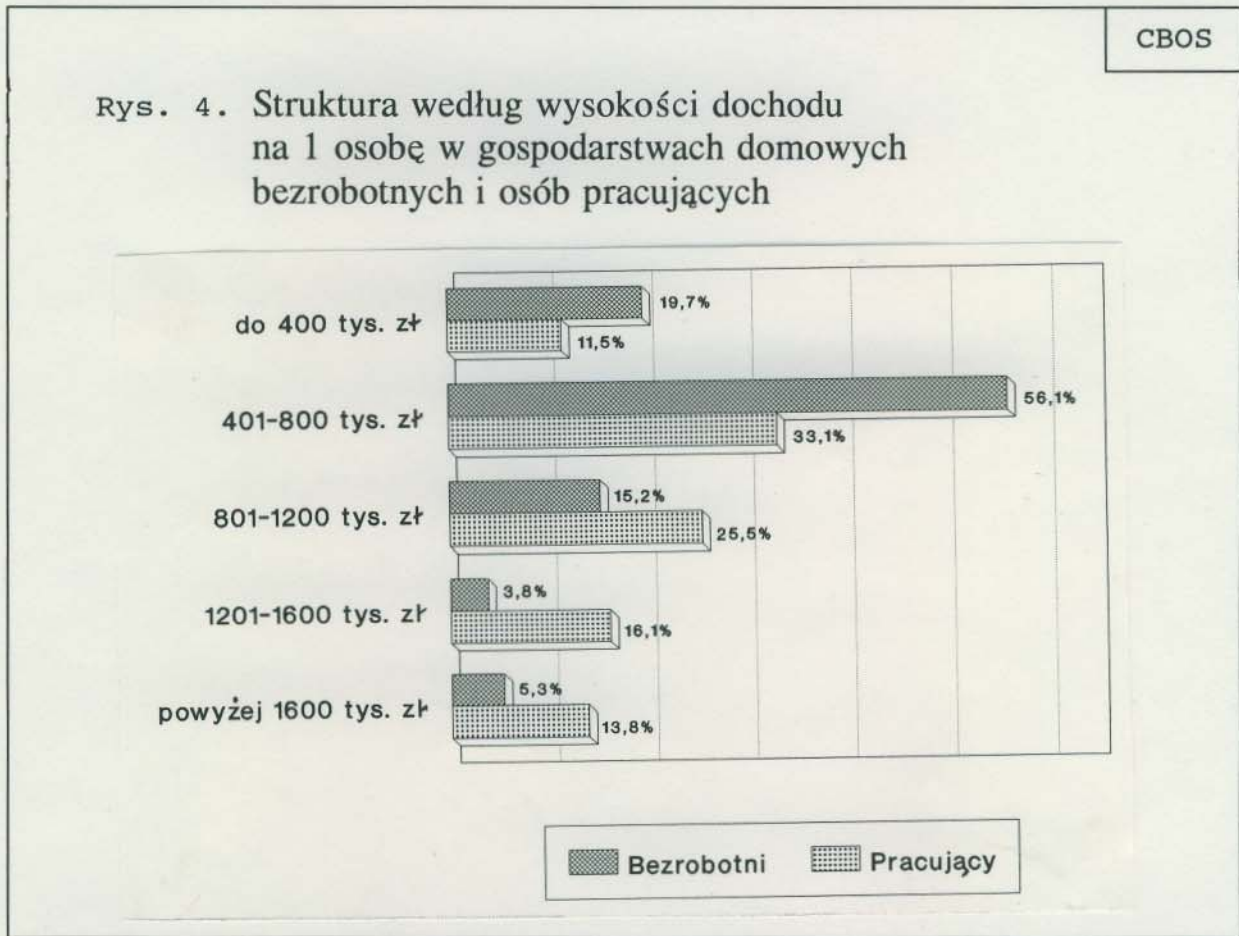
w procentach

Liczba dzieci na utrzymaniu	Bezrobotni	Pracujący
Bezdzietni	39,1	34,0
Jedno dziecko	28,3	24,2
Dwoje dzieci	19,6	26,7
Więcej niż dwoje dzieci	13,0	15,1

Większość bezrobotnych to osoby mające na utrzymaniu dzieci. Mówiąc zatem o grupie społeczeństwa dotkniętej skutkami bezrobocia, nie można zapomnieć o członkach rodzin osób bezrobotnych.

Brak pracy w bardzo istotny sposób ogranicza dochody bezrobotnego i jego rodziny. O sytuacji materialnej tych rodzin świadczy struktura tej grupy według wysokości deklarowanego przez nich dochodu przypadającego na jednego członka rodziny (rys. 4).

Niekorzystna sytuacja materialna rodzin osób bezrobotnych znajduje swoje potwierdzenie w deklarowanym sposobie gospodarowania dochodem. Rozkład ten obrazuje też zróżnicowanie sytuacji osób bezrobotnych i pracujących na niekorzyść tych pierwszych.

	CBOS	
<i>Które z wymienionych określić najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniężmi w Państwa gospodarstwie domowym?</i>		
	Bezrobotni	Pracujący
<i>Pieniądzy nie starcza nawet na samą żywność</i>	13,8%	3,5%
<i>Pieniądzy starcza skromnie na żywność, ale nie ma mowy o innych zakupach</i>	52,9%	40,4%
<i>Żyjemy bardzo oszczędnie, aby odłożyć na poważniejsze zakupy</i>	26,8%	39,8%
<i>Żyjemy oszczędnie i starcza nam w zasadzie na wszystko</i>	5,1%	12,9%
<i>Starcza nam na wszystko bez specjalnego oszczędzania</i>	0%	1,4%
<i>Gospodarujemy w inny sposób</i>	0,7%	0,9%
<i>Trudno powiedzieć</i>	0,7%	1,1%

Sytuację materialną bezrobotnych pogarsza brak zasobów finansowych, które mogliby przeznaczyć na uzupełnienie bieżącego budżetu domowego.

Oceniając dochody swojej rodziny, bezrobotni dwukrotnie częściej niż pracujący uważają je za znacznie niższe niż przeciętne.

			CBOS
<i>Czy uważa Pan(i), że dochody rodziny są:</i>			
	Bezrobotni	Pracujący	
- znacznie wyższe niż przeciętne	0%	0,8%	
- raczej wyższe	2,2%	5,5%	
- przeciętne	18,1%	38,5%	
- raczej niższe	37,0%	33,3%	
- znacznie niższe niż przeciętne	42,0%	20,7%	
<i>Trudno powiedzieć</i>	0,7%	1,3%	

Krytyczna ocena własnych dochodów w odniesieniu do dochodów przeciętnych rozciąga się na ocenę relacji tych dochodów do potrzeb gospodarstwa domowego. I w tych przypadkach bezrobocie jest czynnikiem zaostrzającym postrzeganie sytuacji dochodowej.

			CBOS
<i>Czy uważa Pan(i), że całkowite dochody gospodarstwa domowego są:</i>			
	Bezrobotni	Pracujący	
- o wiele za niskie	61,6%	44,7%	
- nieco za niskie	30,4%	39,8%	
- na miarę potrzeb	5,1%	14,3%	
- powyżej potrzeb	2,2%	0,4%	
- znacznie ponad potrzeby	0,7%	0,3%	
<i>Trudno powiedzieć</i>	0%	0,6%	

Ta ocena sytuacji dochodowej powoduje, że bezrobotni respondenci są częściej niż pracujący zaniepokojeni o swój byt materialny.

			CBOS
<i>Czy mógłby Pan(i) dziś powiedzieć, że jest Pan(i) spokojny(a) o swój byt materialny?</i>			
	Bezrobotni	Pracujący	
<i>Tak, bez wątplenia</i>	0,7%	2,3%	
<i>Raczej tak</i>	8,7%	16,6%	
<i>Raczej nie</i>	30,4%	39,8%	
<i>Nie</i>	58,0%	38,4%	
<i>Trudno powiedzieć</i>	2,2%	2,9%	
<hr/>			
<i>Które z poniższych stwierdzeń wybrał(a)by Pan(i) jako najbardziej zgodne z prawdą?</i>			
	Bezrobotni	Pracujący	
<i>Nie boję się biedy, chociaż martwię się, że nasza sytuacja materialna może się pogorszyć</i>	11,9%	16,6%	
<i>Obawiam się biedy, choć sądzę, że jakoś sobie poradzimy</i>	54,0%	51,5%	
<i>Boję się biedy i nie wiem, jak sobie poradzimy</i>	31,0%	29,3%	
<i>Trudno powiedzieć</i>	3,1%	2,5%	

Ogólnie biorąc, obecna sytuacja materialna skłania do większego niepokoju bezrobotnych respondentów. Obawy co do pogorszenia materialnych warunków bytu wyrażają natomiast w zbliżonym stopniu respondenci obu grup - bezrobotni i pracujący.

Jak sobie radzą? - działania na rzecz poprawy sytuacji materialnej

Rozszerzanie się sfery niedostatku wyzwała zarówno postawy aktywne w dążeniu do poprawy istniejącej sytuacji i rozbudza inicjatywę indywidualną, jak również budzi postawy pasywne. Aktywność może przybierać różne formy. Jedną z nich jest niewątpliwie podjęcie pracy dodatkowej.

Tylko 5,5% bezrobotnych stwierdziło, że w chwili badania dorabialo do zasiłku. Wyniki te należy oceniać z pewną ostrożnością. Respondenci mogli bowiem obawiać się ujawnienia dodatkowych źródeł dochodu, ze względu na to, że w myśl obowiązujących przepisów prawo do zasiłku dla bezrobotnych nie przysługuje osobom, które osiągnęły miesięczny dochód przekraczający połowę najniższego wynagrodzenia. W tych nielicznych zadeklarowanych przypadkach osiągają oni dochody niższe (50,0% dorabiających) lub równe i wyższe (po 25,0%) od uzyskiwanych z głównego źródła (zasiłku dla bezrobotnych). W niewielu rodzinach (5,4%) dodatkową pracę podjęły inne osoby wchodzące w skład gospodarstw domowych osób pozostających bez pracy. Nie można wykluczyć jednak sytuacji, że niektórzy z nich byli tylko formalnymi pracobiorcami, natomiast faktycznie pracę wykonywali bezrobotni respondenci.

Podjęcie pracy będącej dodatkowym źródłem dochodów jest uznane przez bezrobotnych za konieczność życiową. Na pytanie, czy gdyby mieli możliwość dorobić, podjęliby taką pracę, pozytywnie

odpowiedziało 85,8% bezrobotnych. Wśród pracujących chęć taką zadeklarowało 49,8%. Bezrobotni częściej też (56,6%) niż pracujący (14,8%) zamierzają w najbliższym czasie podjąć konkretne działania, aby powiększyć swoje dochody.

Osoby bezrobotne brały też pod uwagę możliwość rozpoczęcia działalności na własny rachunek. Jak można sądzić, takie nastawienie wynika z sytuacji - braku miejsc pracy. Tłumaczyłoby to częstsze wśród bezrobotnych zarówno deklaracje zamiaru podjęcia działalności na własny rachunek, jak konkretnie podjęte działania.

CBOS		
<i>Czy w planach życiowych bierze Pan(i) pod uwagę działalność na własny rachunek?</i>		
	Bezrobotni	Pracujący
<i>Jest już Pan(i) właścicielem (współwłaścicielem) prywatnej firmy</i>	1,5%	9,6%
<i>Chce Pan(i) w najbliższym czasie założyć własną firmę lub jest w trakcie załatwiania formalności</i>	5,8%	2,3%
<i>Myśli Pan(i) o założeniu własnej firmy w przyszłości</i>	17,5%	9,8%
<i>Myślał(a) Pan(i), ale się nie zdecydował(a)</i>	15,3%	9,2%
<i>Nigdy Pan(i) o tym nie myślał(a)</i>	16,1%	23,6%
<i>Nie bierze Pan(i) tego pod uwagę w swoich planach życiowych</i>	38,0%	38,2%
<i>Inne możliwości</i>	1,5%	1,4%
<i>Trudno powiedzieć</i>	4,4%	5,8%

*

*

*

Wyniki badania zwracają uwagę na niepokojące zjawiska związane z bezrobociem. Dotyka ono przede wszystkim osoby młode, znajdujące się w okresie największej mobilności zawodowej. Sytuacja na rynku pracy uniemożliwia efektywne wykorzystanie formalnych kwalifikacji zawodowych bezrobotnych.

Utrata pracy powoduje znaczące zubożenie gospodarstw domowych osób bezrobotnych. Na zjawisko to należy spojrzeć w aspekcie ogólnej sytuacji gospodarczej kraju, która generalnie wpływa na obniżenie poziomu życia większości rodzin wskutek wzrostu kosztów utrzymania i inflacji. Sytuacja rodzin staje się jeszcze trudniejsza, gdy ktoś z jej członków zostaje pozbawiony pracy. Ludzie obawiają się dalszego pogorszenia warunków materialnych, a nawet odczuwają lęk przed biedą.

Zmuszeni sytuacją bezrobotni skłonni są podjąć działania zmierzające do jej poprawy, ale tylko nielicznym się to udaje. Przyczyną tego są zarówno bariery obiektywne (m.in. brak ofert pracy), jak i subiektywne (obawy przed ryzykiem podjęcia pracy na własny rachunek).